

Verrassingen bij broedende Drentse Wilde Zwaan *Cygnus* *cygnus* in 2010-2011

Arend J. van Dijk

Na twee jaren zonder reproductie hebben de Drentse Wilde Zwanen in het zesde en zevende jaar 2010 en 2011 weer eieren uitgebroed. In 2010 zijn twee kuikens niet ouder dan 1-2 maanden geworden. In 2011 groeiden twee kuikens drie maanden voorspoedig op, waarna er uiteindelijk één overbleef. De verrassingen hebben te maken met wisseling van het broedpaar en veranderingen met betrekking tot nestplaats, opgroeien van kuikens en slagpenrui.

Sinds 2005 broedt de Wilde Zwaan jaarlijks in Wapserveen in ZW-Drenthe. In 2005-2008 zijn eieren uitgebroed, maar alleen in 2006 en 2007 leverde dat 2 resp. 4 vliegvlugge jongen op. In 2009 leek het met een mislukte broedpoging gedaan te zijn met het nog steeds enige Nederlandse broedpaar (van Dijk 2006, 2009, van Dijk & Everts 2008). Dat pakte anders uit want in 2010 en 2011 werden weer eieren uitgebroed en in 2011 konden twee jongen worden gekleurind. Mede dankzij de kleuringen is meer duidelijkheid verkregen over de samenstelling van het broedpaar, jaarrond verblijfplaatsen van Drentse Wilde Zwanen en over de slagpenrui.

Methode, gebied en bronnen

De in Wapserveen broedende Wilde Zwanen worden in maart-september minimaal eens in de vijf dagen gedurende enkele minuten tot vele uren per bezoek gevolgd, waarbij het gedrag van de ouders en kuikens wordt geprotocolleerd. Gedurende het gehele jaar wordt maandelijks tijdens minimaal 4 bezoeken van steeds enkele uren gericht naar Wilde Zwanen gezocht in de beekdalen van de Vledder, Wapserveense en Steenwijker Aa (52°50' NB, 6°12' OL) en Oude Vaart tussen Dwingeloo en Meppel. Ook elders in de gemeente Westerveld wordt gekeken, vooral in de broedtijd. Onregelmatig is ook naar (gekleurde) ZW-Drentse Wilde Zwanen gezocht in Diependal-Hijkerveld en in aan ZW-Drenthe grenzende gebieden elders in Drenthe, in ZO-Friesland en NW-Overijssel. De Wilde Zwanen nestelen in een veenplas met open water en een moerasvegetatie van grassen, kruiden, struiken en hoge elzen. De jongen groeien (grotendeels) op in de Polder Ten Cate een voormalig agrarisch gebied dat sterk is vernat en dat eenmaal per jaar wordt gemaaid in de nazomer. De vegetatie in de polder bestaat grotendeels uit grassen, zeggen en holpijp. Wilde Zwanen (zonder kuikens) foerageren overwegend op agrarische raai graslanden en in de Polder Ten Cate (details zie van Dijk (2006).

Belangrijke bronnen vormen meldingen in www.waarneming.nl en doorgegeven waarnemingen in Drenthe en aangrenzend Friesland en Overijssel van Rob Bijlsma, Ton Bode,

Peeke Boelhouwer, Henk Everts (Staatsbosbeheer), Herman Feenstra, Joop Kleine, Gerard Mulder, Ronald Popken, Femmie Prikken, Martha Sol, Staatsbosbeheer, Harry Talen, Fred van Vemden, Machiel de Vos en VWG De Koperwiek (Wessel Spoelder, Dirk Haanstra, Sip van der Veen). Jeroen Nienhuis en zijn ringploeg ringden in 2007 vier en in 2011 twee jongen met stalen en gele potringen met inscriptie. Jeroen verzamelt de afleesmeldingen.

Verrassing 2010: ander broedpaar

Het broedpaar met twee jongen uit 2007 zaten tot 11 maart 2010 in Wapserveen. Daarna zonderde het paar zich af, gedroeg zich territoriaal, waarbij andere Wilde Zwanen en Knobbelzwanen niet in de naaste omgeving werden geduld. In maart-april is het vaste nest opgekalefaterd en op 19 april broedde het vrouwtje en zwom het waakse mannetje nabij. Op 28 april zijn 3 eieren geteld en op 23 mei zwom het mannetje rond met 2 kuikens, terwijl het vrouwtje op het nest zat met een derde, wat kleiner kuiken (broedduur ongeveer 33 dagen). In de broedperiode zat het vrouwtje stevast op het nest, terwijl het mannetje dagelijks naar graslanden vloog om te foerageren. Het broedende vrouwtje gedroeg zich schuwer dan in vorige jaren en op 6 mei was duidelijk waarom: tot mijn grote verbazing droeg de broedende zwaan een gele afleesring HNI. Het was een nieuw vrouwtje en wel één van de eigen jongen uit 2007. Op basis van het gedrag (snaveltekening gaf geen uitsluitsel) was het mannetje ook een ander individu. Dit mannetje zwom bijvoorbeeld eerder weg bij het nest en het vorige mannetje trok nooit alleen op met kuikens, dat deed het vrouwtje altijd. Achteraf is vastgesteld dat het oude broedpaar op 11 maart voor het laatst is gezien. Het paar met 3 jongen verbleef enkele dagen op de nestlocatie en vertrok op 25-26 mei naar de naastliggende moerassige Polder Ten Cate. Op 2 juni bleek een jong verdwenen te zijn. Het paar met 2 jongen is ruim een maand in de polder gebleven. Ze foerageerden er op grassen en holpijp en bij gevaar zochten ze altijd één van de diepe sloten op en zijn dan soms praktisch onvindbaar in de hoge vegetatie.

Foto 1. Wilde Zwanen tijdens de trektocht de weg overstekend bij Kallenkote. *Whooper Swans on their journey.*

Trektocht naar Eesermeer

Op 5 juli om 07.00 uur zat het paar aan de westzijde van de Polder Ten Cate en gedroeg zich 'zenuwachtig', en schuifelde zigzaggend door de moerasvegetatie. Om 7.30 uur werd duidelijk dat ze aanstalten maakten de polder te verlaten. Beide ouders staken padoes lopend en fladderend de autoweg over (remmende auto's) gevolgd door een jong. Het tweede jong werd niet gezien. De hele dag heb ik het paar met het jong gevolgd want het bleek dat ze net zoals in 2006 en 2007 de polder verlieten om in het Eesermeer (het voormalige zandgat Eesveen) het jong verder op te laten groeien (figuur 1). Het vrouwtje had als jong deze tocht in 2007 al eens gemaakt. Het jong was ongeveer formaat Nijlgans en beduidend kleiner dan de jongen die in 2006-2007 de tocht aanvingen. Waarschijnlijk is het paar zo vroeg vertrokken omdat door het zeer droge weer grote delen van de polder droogvielen of dichtgroeiden. Open water was er steeds minder. Na de wegoversteek trok het drietal westwaarts door graslanden, waarbij ze soms hele stukken omliepen omdat het kleine jong niet door de hoge vegetatie langs sloten kon komen of een steile talud niet opkwam. Bijna 2 uur later werd de Wapserveense Aa bereikt (ruim 1 km afgelegd) en werd de tocht zwemmend voortgezet. Dat zwemmen ging veel sneller, maar zodra er mensen in zicht waren (vissers, wandelaars, boer op trekker, medewerkers waterschap) werd gestopt en werd soms een flinke omweg gemaakt via graslanden, langs sloten met hoge vegetatie en door ijle maisakkers om verderop weer bij de Aa uit te komen. Het kleine jong had moeite de ouders bij te houden. Het 'bungelde' vaak een eind achter de ouders aan en werd geregeld gelokt met zachte hoe-roepjes. Om 10.55 uur werd 10 min. gestopt om veren te poetsen. Om 12.00 uur werd na omzwervingen uiteindelijk de weg (met veel mensen en verkeer) bij de stuw De Wulpen overgestoken. Het jong bleef in de wegberm zitten en liep soms op de weg met de ouders in paniek in de buurt. Om ongeluk te voorkomen ben ik er heen gerend en heb het jong in het weiland gezet. Het jong was niet vet, reageerde vrij fel en de vleugels waren nog stompjes. Ze vervolgden hun weg via sloten en de Aa en arriveerden om 13.00 uur in de dichte oevervegetatie van het Eesermeer. In 5,5 uur tijd was een afstand van ongeveer 8 km (hemelsbreed 5 km) afgelegd. Het paar met jong is tot 20 juli in het meer gezien. Het jong is toen kennelijk dood gegaan en het paar heeft het gebied verlaten. Op 17 september werd het paar weer in de omgeving gezien. In de tussentijd hebben ze ergens de slagpennen geruid.

Figuur 1. De c. 8 km lange route die op 5 juli 2010 tussen 7.30 en 13.00 uur werd afgelegd door het paar Wilde Zwanen met 1 jong. *Fig. 1. The c. 8 km long journey of the pair of Whooper Swans with one cygnet on 5 July 2010 between 7h30 and 13h00.*

Op 8 juli, enkele dagen na de trektocht, meldde Henk Everts dat er een solitaire jonge Wilde Zwaan in een sloot vlakbij de Polder Ten Cate zat. Het bleek inderdaad om het achtergebleven jong te gaan dat er monter uitzag en zich aan het poetsen was. Op 9 juli is nog een mislukte vangpogingen ondernomen (wat kan zo'n jong rennen in modderige sloten!) en nadien is het ondanks speurtochten niet meer gezien. Op 6 juli, daags na het vertrek van de familie werd in de polder twee adulte Wilde Zwanen gezien. Dit zou het broedpaar kunnen zijn geweest op zoek naar het jong (onwaarschijnlijk omdat ze het andere jong dan alleen achter hebben gelaten) of twee andere die in mei-juni wel vaker werden gezien in de omgeving (jongen 2006-07 of broedpaar van 2005-09?).

Verrassingen 2011: nieuw nest, jongen groeien op en slagpenrui op broedplaats

Na een winter met opvallend veel Wilde Zwanen (250 ex. in januari 2011 in deel van ZW-Drenthe) zat het broedpaar (vrouw met gele ring HNI) in januari-maart stevast in het dal van de Wapserveense Aa, vaak samen met andere zwanen. Vanaf half maart verbleef het op of nabij de broedlocatie. Op 9 april was nieuw nestmateriaal op het oude nest aangebracht, maar daarna bleef het onaangeroerd. Half april werd duidelijk dat een andere nestlocatie was uitgekozen, onopvallend op een oud muskusrattennest in het riet. Op 21 april werd met broeden begonnen, op 3 mei werden 3 eieren vastgesteld. Net als in 2010 werd alleen door het vrouwtje gebroed en pendelde het mannetje geregeld naar graslanden om te foerageren. Op 24 mei zat het paar met 2 donsjongen in een sloot in Polder Ten Cate (broedduur ongeveer 34 dagen).

Tot begin september zijn de ouders met 2 jongen in de Polder gebleven en zijn niet, zoals in andere jaren, naar het Eesmeer vertrokken. Waarschijnlijk is de bijzonder hoge waterstand (natte zomer) hier mede debet aan. Op 26 juli zijn beide jongen geringd (gele pootring); één jong (mannetje) was opvallend achtergebleven in groei. Tussen 16 en 27 augustus werden vliegproefingen van één jong (vrouwtje) gezien en dit jong was op 7 september vliegvlug (ongeveer 107 dagen na geboorte) en is in elk geval tot 15 oktober gezien. Het andere jong was begin september nog steeds opvallend klein en tenger, had zeer korte vleugelstompen (20 cm) en leek een gezwel op de rechterwang te hebben. Het gedroeg zich niet veel anders dan het andere jong, maar kon uiteraard niet vliegen. Op 16 september is dit kleine jong voor het laatst gezien. Wellicht is het verstoten en/of geperdeerd.

Foto 2. Wilde Zwanen tijdens de trektocht zwemend in de Wapserveense Aa. Whooper Swans on their journey.

Slagpenrui

Tussen 2 en 9 september zijn beide oudervogels slagpennen gaan ruïen in de WapsERVEENSE Petgaten. Op 7 en 9 september zijn tientallen verse slag- en staartpennen geraapt en lagen er veel dek- en lichaamsveren. Alleen het grote jong kon nu vliegen, maar ze bleven steeds bij elkaar. Meestal hielden ze zich op in veenplassen of een brede sloot. Hier foerageerden ze ook alsmede in een grasland naast de Petgaten. Bij gevaar zochten ze direct open water op en zwommen zo ver mogelijk weg of verstopten zich in de hoge natte oevervegetatie. Op 27 september waren nieuwe veren zover aangegroeid dat de vogels konden fladderen en op 30 september waren ze weer vliegvaardig. In 2006-07 vond de slagpenrui plaats op het EESERMEER.

Jongen uit 2006 en 2007 en broedpaar 2005-2009

De twee (ongeringde) jongen uit 2006 zijn met vrij grote zekerheid tot eind 2009 en misschien ook nog in oktober-november 2010 in WapsERVEEN e.o. waargenomen. Ze hadden vaak een vaste verblijfplaats. Van de individueel aan kleureringen herkenbare vier jongen uit 2007 zijn meer waarnemingen bekend. Een jong mannetje is omstreeks 24 januari 2008 doodgegaan in de Petgaten en een ander mannetje omstreeks 27 februari 2010 in het EESERMEER. Het derde jong (vrouwje HNI) is de huidige broedvogel en die verblijft vrijwel jaar rond in de wijde omgeving van de broedplaats. Het laatste familielid (mannetje HNC) is tot begin maart 2010 frequent in het beekdal van de WapsERVEENSE Aa gesignaleerd. Op 5-6 april en 1 mei 2010 verbleef een geelgeringde (hoogstwaarschijnlijk HNC) samen met een andere Wilde Zwaan op het Wapserveld bij Doldersum. Hier is hij op 6 april 2011 weer waargenomen. In de tussentijd was hij bijna een jaar spoorloos. Vanaf 2 mei tot in elk geval 19 september 2011 zat deze zwaan bij Diependal-Hijkerveld. Op 9 september was hij in slagpenrui. Verscheidene keren is de ring hier afgelezen zodat aangenomen wordt dat het steeds om hetzelfde individu gaat. Van het ongeringde broedpaar uit 2005-09 zijn na maart 2010 geen zekere waarnemingen meer gedaan. Het is echter mogelijk dat deze vogels of de jongen uit 2006-2007 af en toe in ZW-Drenthe of elders in NO-Nederland opduiken. Buiten ZW-Drenthe zouden de volgende waarnemingen uit april-september 2010-11 WapsERVEENSE Wilde Zwanen kunnen zijn geweest (bron www.waarneming.nl; meestal gemeld als adult): Bargerveen Dr 27 mei, 14 en 17 juni 2010, 12 en 21 juni, 12 juli, 11 september 2011 1; Tjongervallei Fr 5 en 23 mei 2011 1-2; EESERMEER Ov 6 mei 2011 2; Lauwersmeer 13 juni 2010, 8 mei 2011 1; Mirns IJsselmeer Fr 12 juni 2010 1 en Blijham-Nieuwe Schans Gr 19 mei en 1-3 september 2011 1.

In april-september 2007-09 zijn dergelijke waarnemingen gedaan in Anloo, Balinge, Ballo, Buinerveen, Diependal, Dwingelderveld, Gaasterland, Lauwersmeer, Ravenswoud en Wolvega. De meest genoemde waarnemingsplaats is Diependal-Hijkerveld.

Discussie

De Wilde Zwaan broedt nu zeven jaren in WapsERVEEN. In totaal zijn 25 eieren gelegd en 16 kuikens uitgebroed, waarvan er 7 vliegvlug geworden zijn. Gemiddeld is dit 1 jong per jaar en dat lijkt een redelijke score voor een vrij langlevende soort (del Hoyo et al. 1992). Hoe het de jongen verder is vergaan is niet altijd duidelijk, behalve dan dat twee van de vier jongen uit 2007 (en het jong uit 2011) nog steeds in leven zijn. Eén van deze twee heeft zelfs al tweemaal genesteld. Dat is verrassend, want gewoonlijk zijn Wilde Zwanen pas geslachtsrijp in het vierde-zesde jaar (Rees et al. 1997), terwijl deze dat al op driejarige leeftijd was.

In 2010-11 hebben de broedende Wilde Zwanen hun strategie gewijzigd. In 2010 werd in

navolging tot het gedrag van het vorige broedpaar de tocht naar Eesermeer ondernomen, terwijl daar in 2011 van is afgezien. Het schijnt dat vrouwtjes hierin vaak beslissen en in dit geval ging het om een vrouwtje dat zelf de trektocht in 2007 als jong had meegemaakt. De trektocht werd in 2010 ondernomen toen de jongen 43 dagen oud waren, terwijl ze in 2006-07 met 77 resp. 62 dagen flink veel ouder waren. Geconcludeerd wordt daarom dat de trektocht in 2011, net zoals in 2006, geforceerd is door de droge terreinomstandigheden. Dat het vertrek kennelijk onverhoeds was zou ook blijken uit het achterlaten van het tweede jong. In 2011 is wellicht door de ervaringen van het vorige jaar, maar waarschijnlijk ook door de natte omstandigheden afgezien van de trektocht. Mogelijk spelen hierbij ook de veranderde omstandigheden in het Eesermeer een rol (verkleining van het meer, nieuwbouw, meer verstoring door wandelaars, honden e.d.). Deze veranderingen gelden wellicht ook voor het Eesermeer als ruiplaats. De keuze van de broedplaats als ruiplaats had ik niet verwacht, omdat er geen grote open wateroppervlakte is. Waarschijnlijk is ook hier de hoge waterstand doorslaggevend geweest, want daardoor was er klaarblijkelijk voldoende diep water in de veenplassen en sloten met een hoge natte oevervegetatie om zich in terug te kunnen trekken. In de droge zomer van 2010 zou dit niet mogelijk zijn geweest, omdat het waterpeil toen zo laag was, dat veel wateren droog stonden of ondiep waren met een moeilijk begaanbare modderbodem.

De afgelopen jaren is op diverse plaatsen in Drenthe en Friesland gezocht naar slagpenruiende niet-broedende Wilde Zwanen. In september 2011 werd voor het eerst een dergelijke zwaan vastgesteld in Diependal. Mogelijk hebben ook in 2008-09 Wilde Zwanen hier slagpennen hebben geruid (in 2010 niet). Ze verblijven er vaak onopvallend tussen groepen Knobbelzwanen.

Aan het eind van dit zesde vervolghet verhaal over Drentse Wilde Zwanen wordt de vraag gesteld, of en wanneer de populatie zich gaat uitbreiden? De zwanen blijken flexibeler dan verwacht en daaruit volgt dat ze zich op meer plekken zouden kunnen vestigen. De waargenomen zwanen in april-september in Noord-Nederland zijn hiervan misschien voorboden. Het is goed opletten met Wilde Zwanen, want ook al lijkt het er op dat vogelaars overal rondkijken, zou het me niet verbazen als een Wilde Zwaan zich vrij onopgemerkt ergens zal gaan vestigen. Ze zijn dan wel groot en witachtig, maar weten zich verrassend goed schuil te houden en onopvallend te gedragen.

Summary: Breeding Whooper Swan *Cygnus Cygnus* in Drenthe in 2010-11, a lot of surprises. For the sixth and seventh consecutive year in 2010-11 the only breeding pair of Whooper Swan in the Netherlands was again breeding in a swampy area in the brook valley of the Wapserveense Aa in SW-Drenthe near Steenwijk (52°50'N, 6°12'E). The cygnets were raised in swampy grasslands in a polder with ditches, small ponds and vegetation dominated by grasses, sedges and water horsetail. Except for the breeding female the adults predominantly were feeding on grasslands of ryegrass. In both years 3 eggs were laid. Surprisingly in 2010-11 the breeding pair of 2005-09 was replaced. The new female was an Wapserveen raised young of 2007 (darvic ring HNI) and only three years old in 2010. According to its behaviour also the male (no ring) was replaced. The old breeding pair was last seen in March 2010. Between 19 April and 23 May 2010 the female was breeding for 33 days. Ten days after

hatching one cygnet disappeared and the two left over were reared for more than a month in the swampy polder. On 5 July the breeding pair moved to the small lake of Eesermeer near Steenwijk (Fig. 1), as was the case in 2006-07. The journey started at 7h30 with only one cygnet and after 5,5 hours of walking through grasslands, corn fields and along ditches with some steep slopes, crossing two roads and swimming in the brook Wapserveense Aa, the family finally reached their destination. The couple and the cygnet stayed in Eesermeer for 15 days when all swans were disappeared. Surprisingly enough three days after the journey the second cygnet was discovered in the swampy polder. Apparently it had missed the journey. After one day it was not seen again. As was suggested in 2006 the move in 2010 presumably was triggered (and in hurry) because the polder started to dry out. In comparison with 2006-07 the journey in 2010 was started at least 19 days earlier when the cygnets were 43 days old, while in 2006-07 their age was 62-77 days.

In 2011 breeding starts on 21 April at a new nest and after a period of 34 days 2 cygnets were hatched. In contrary to 2010 the cygnets stayed in the swampy polder till September. Most likely this had to do with the high water level during the wet summer month. One cygnet could fly on 7 September, but the other remained well behind in growth. This already became clear when both cygnets were ringed at 26 July. In mid September the wings were still very short (c. 20 cm) and it was only able to run and swim. After 16 September this cygnet was not observed anymore.

Between 7 and 30 September both parents were moulting their feathers and were unable to fly. They stayed as a family in open waters of small pools and ditches and often hid themselves in the swampy vegetation. This was the first time that the parents were moulting at the nesting site (thanks to the high water level). In 2006-07 they moulted in Eesermeer. In 2007-11 the Whooper Swans has produced a total of 25 eggs. Sixteen cygnets were hatched and seven of them were able to fly. The two (unmarked) young of 2006, were certainly regularly observed in Drenthe till 2009. Of the four colour ringed cygnets in 2007 two are found dead (24-01-2008 and 27-02-2010), one is the breeding female in 2010-11 and the fourth one was irregularly observed in Drenthe in 2008-10. In May-September 2011 this bird stayed in a wetland near Beilen, Drenthe and in mid September it was moulting wing feathers.

Between April and September 2007-11, when there are hardly migrating or wintering Whooper Swans in the northern part of the Netherlands, every year at several sites mostly solitary Whooper Swans of unknown origin were observed. The Whooper Swans of Wapserveen and their offspring most likely shall have a fair share of these observations (sometimes confirmed by rings). It is suggested that Whooper Swans are able to settle as breeding birds at more sites in the Netherlands.

Literatuur

- van Dijk A.J. 2006. De Wilde Zwaan: een nieuwe Nederlandse broedvogel. *Limosa* 79: 81-94.
- van Dijk A.J. 2009. Mislukte broedpoging Wilde Zwaan *Cygnus cygnus* in 2009. *Drentse Vogels* 23: 87.
- van Dijk A.J. & Everts H. 2008. Wilde Zwaan *Cygnus cygnus* voor het vierde jaar broedend in ZW-Drenthe. *Drentse Vogels* 22: 25-27.
- del Hoyo J., Elliott A. & Sargatal J. (eds.) 1992. *Handbook of the birds of the world*, Vol. 1. Lynx Edicions, Barcelona.
- Rees E., O. Einarsson, B. Laubek 1997. *Cygnus Cygnus Whooper Swan*. BWP Update Vol 1, nr 1: 27-35.

Adres

Anserweg 8, 7975 PB Uffelte, arend.vandijk@sovon.nl

